

ЖИТИНСКАЯ МАРИЯ АЛЕКСАНДРОВНА. *Психолого-педагогическая и социальная характеристика пожилых людей как объекта социально-педагогической поддержки.*

В статье раскрыто содержание понятия «человек преклонного возраста». Определено, что основой для организации социально-педагогической поддержки является теоретические достижения различных наук относительно понимания сущности старости как возрастного периода. Теоретические подходы психологии, философии, педагогики стали базой для определения психолого-педагогических и социальных особенностей геронтологической группы, способствовали выявлению основных проблем и трудностей жизнедеятельности пожилых людей. Установлено, что решение указанных проблем и является необходимым условием организации социально-педагогической поддержки жизнедеятельности пожилых людей.

Ключевые слова: старики, проблемы и трудности жизнедеятельности пожилых людей, социальная активность человека в старости, теоретические подходы к пониманию старости.

ZHYTYNSKA MARIA. *Psycho-pedagogical and social characteristics of the elderly as an object of social and educational support.*

In the article the concept of "elderly person". Determined that the basis for the organization of social and educational support are theoretical achievements of various sciences concerning the understanding of nature as old age period. Theoretical approaches in psychology, philosophy, pedagogy became the basis for defining psycho-pedagogical and social features gerontologic group helped identify the main problems and difficulties of life of older people. Found that solve the aforementioned problems and is a prerequisite of social and educational life support elderly.

Keywords: elderly, challenges and difficulties of life elderly person social activity in old age, theoretical approaches to understanding aging.

УДК 37.013.42

Ковальчук О.В., Червенко О.О.

СОЦІАЛЬНА РОБОТА З ДІТЬМИ, КОТРІ ЗАЛИШИЛИСЬ БЕЗ БАТЬКІВСЬКОГО ПІКЛУВАННЯ: ТЕХНОЛОГІЧНИЙ АСПЕКТ

У статті розкривається зміст соціальної роботи з дітьми, що залишилися без батьківського піклування. Дається пояснення при яких умовах дитина набуває статусу «дитини, що залишилась без батьківського піклування». Особлива увага приділяється технології, яка застосовується до цієї категорії, а саме соціальний супровід та окреслено складові цього процесу. Здійснено аналіз альтернативних форм влаштування дитини, до яких відносяться прийомна сім'я та дитячий будинок сімейного типу. Виокремлено суперечності, які заважають активному впровадженню сімейних форм влаштування. Охарактеризовано групові та індивідуальні форми роботи.

Ключові слова: діти, що залишилися без батьківського піклування, соціальний супровід, соціальна допомога, прийомна сім'я.

Сьогоднішня Україна за умов економічної кризи, політичної і соціальної нестабільності, радикальної соціально-культурної трансформації зумовлює виникнення

необхідності розробки нових форм утримання та виховання дітей, які залишилися без батьківського піклування. Вивчення проблем влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, довело, що сімейне виховання, безперечно, виступає пріоритетною формою в Україні.

Кожній дитині потрібно надати можливість повністю реалізувати свій потенціал. Для неї слід забезпечити максимально можливий рівень фізичного та психічного здоров'я, доступ до отримання якісної освіти, безпечне життя та захист від заподіяння шкоди, позитивні емоційні переживання, відчуття того, що її люблять та цінують, розвиток навичок догляду за собою й вирішення повсякденних проблем, позитивне уявлення про себе саму, розвиток навичок міжособистісного спілкування і впевненості у різних ситуаціях суспільної взаємодії. Тільки сім'я здатна забезпечити задоволення основних потреб дитини, надавати стимули для її подальшого розвитку, створювати стабільну атмосферу. Якщо не існує можливості для дитини жити з рідними батьками, найкраща альтернатива – сімейні форми влаштування [4].

Функціонування альтернативних форм сімейного влаштування дітей можливе лише за умови надання їм соціальної допомоги, що включає в себе комплекс послуг. Серед вчених, що займалися даною проблемою можна виділити: Г. Бевз, О. Водяну, Л. Волинець, Т. Голованову, А. Калініну, В. Кузьмінського, Г. Лактіонову, О. Міхеєву, Ж. Петрочко, С. Тунтуєву, І. Пешу, Т. Шульгу.

Метою нашої статті є розгляд технологічного аспекту роботи з дітьми, що залишилися без батьківського піклування. Діти, що залишились без батьківського піклування складають особливу категорію батьки, яких позбавлені батьківських прав або визнані в установленому порядку недієздатними, безвісти відсутніми. Згідно з Конституцією України, «утримання і виховання дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування, покладається на державу» (ст. 52).

В Україні існує чотири форми сімейного влаштування дітей-сиріт та дітей, позбавлених батьківського піклування. За їх пріоритетністю перелік такий – «усиновлення, опіка (піклування), прийомні сім'ї, дитячі будинки сімейного типу» [5, с. 49].

Сімейні форми влаштування забезпечують соціальний захист, захист майнових та житлових прав дитини, догляд, виховання, корекцію та компенсацію розвитку, вирішення медичних проблем, подолання психологічних травм, задоволення щоденних потреб дитини, яка залишилася без піклування батьків, дитини-сироти та дитини, позбавленої батьківської опіки, формування її особистості в умовах сімейного піклування в Україні розпочато роботу по створенню інституту прийомної сім'ї [1].

Пріоритетними напрямками державної політики є становлення альтернативних форм опіки, законодавчі зміни, спрямовані на державну підтримку сімейних форм виховання, нові можливості та ризики, пов'язані зі створенням і розвитком інституту прийомної сім'ї та дитячих будинків сімейного типу [6].

В Україні міжнародний досвід сімейного виховання дітей – сиріт досі не запрацював на повну потужність. Запланованого результату не було досягнуто – прийомні сім'ї та будинки сімейного типу не набули необхідної популярності та іміджу в нашому суспільстві, що дозволило виділити наступні суперечності:

1. Вітчизняна нормативно – правова база так і не була приведена у відповідність до реальних потреб нової системи.
2. Професіональна спроможність та компетентність самих соціальних працівників ще недостатня для реалізації поставлених завдань.
3. Вони, як і суспільство в цілому, не були готовими до сприйняття та впровадження такої альтернативної форми, як прийомна сім'я.

Провідною технологією, що застосовується до дітей які залишились без батьківського піклування є соціальний супровід. Згідно закону України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» соціальний супровід визначається, як вид соціальної роботи, спрямованої на здійснення соціальних опіки, допомоги та патронажу соціально незахищених категорій дітей та молоді з метою подолання життєвих труднощів, збереження, підвищення їх соціального статусу.

Виходячи з цього визначення, соціальний супровід передбачає:

- здійснення соціальної допомоги, надання соціальних послуг та соціальної реабілітації відповідно до потреб особистості та характеру самих проблем;
- соціальне виховання, що включає створення умов та проведення заходів, спрямованих на оволодіння і засвоєння загальнолюдських і спеціальних знань, соціального досвіду з метою формування соціально-позитивних ціннісних орієнтацій;
- психологічну, соціальну та юридичну підтримку, призначенням якої є надання професійної посередницької допомоги у розв'язанні різноманітних проблем;
- консультування, у процесі якого виявляються основні напрями подолання складних життєвих обставин;
- збереження, підтримку і захист здоров'я сім'ї чи особи, сприяння у досягненні поставленої мети і розкритті їх внутрішнього потенціалу тощо.

Багато форм соціальної роботи пов'язані із соціальним супроводом прийомних сімей та прийомних дітей та умовно поділяються на групові та індивідуальні. Розглянемо найбільш поширені.

Групи взаємної підтримки прийомних батьків проводяться з прийомними батьками один раз на місяць, їх метою є набуття навичок прийняття і розуміння себе та інших, розвиток умінь встановлювати партнерські стосунки та здобуття здатності бути гнучким у поведінці. Групи зустрічей проводить психолог або досвідчений соціальний працівник, який володіє методикою проведення таких зустрічей [2, с. 38-39].

Завдання таких угруповань:

- створення в групі атмосфери взаємодовіри, взаємоповаги та взаємопідтримки;
- вчасне виявлення «проблемних зон» функціонування прийомної сім'ї;
- прояснення потреб прийомних батьків та напрямків необхідної підтримки;
- розширення досвіду учасників в вирішенні складних ситуацій;
- навчання методам психологічної самопомоги;
- навчання навичкам асертивної поведінки;
- інформування про сфери отримання кваліфікованої допомоги;

Щоб позитивний груповий процес міг відбутися, потрібно дотримуватися таких умов проведення групових зустрічей: час роботи групи і його використання планують самі учасники згідно питань, які їх хвилюють. Формами роботи може бути поведінковий тренінг, робота в партнерських парах тощо; робота повинна проводитися в спеціально об'ясованому для цього приміщенні; доречна наявність поруч окремої кімнати, яка знадобиться у випадках розгортання конфліктної ситуації між окремими учасниками групи [6].

У групі завжди знайдеться медіатор – нейтральна особа або другий ведучий, який захоче уважно вислухати спочатку одного, а потім другого учасника суперечки. Конфлікт, що виник, не завжди швидко може бути вирішений. Група зустрічей завжди має обмежений час проведення. Тож, щоб груповий процес залишити у безпеці і захистити від деструктивних процесів, які завжди будуть виникати в групі, краще конфліктну ситуацію ізолювати і для її вирішення надати медіатору та учасникам конфлікту окрему кімнату.

Етап «вибуху», через який проходить будь-яка тривало існуюча група є одним із методів, який використовується в психотерапевтичних групах особистісного росту. Група повинна бути відкрита для нових учасників, що буде сприяти збереженню позитивного групового процесу. Оскільки групи зустрічей народжують почуття унікальності спілкування, яке важко відтворити в реальному житті, ведучий групи повинен слідкувати за наступним: щоб самовираження та саморозкриття членів групи не були самоціллю, а сприяли створенню довірливої атмосфери і усвідомленню свого Я; люди, які нездатні адаптуватися до реального світу, комфортно себе почувають лише в вузькому колі однодумців [2, с. 39-40].

Як правило, прийомні батьки мають здатність долати складні ситуації. Ведучим групи слід пам'ятати, що способи подолання складних життєвих ситуацій є різними і люди по-різному реагують на сильні емоції та конфлікти. Вміння ведучого визнавати доречність різних способів вирішення складних ситуацій, може вступити у конфлікт із моральними переконаннями та стилем поведінки учасників. Нереалістичні очікування від групи, приписування їй функцій вирішення питань матеріальної допомоги, схильність учасників уникати або йти на конфронтацію у складних ситуаціях, занижена самооцінка можуть призвести до нездатності людини реалізувати у житті груповий досвід. За таких умов група може мати негативний вплив на особистість.

Метод груп зустрічей дає людям відчуття спільності, тому їх надбання широко використовуються у роботі різних груп та соціальних інститутів. Поки існує проблема самотності, відчуження, а також прагнення особистості до реалізації власного потенціалу, буде відповідна необхідність у групах зустрічей. Інститут прийомної сім'ї недостатньо розвинений у нашій країні. Тож потреба у підтримці однодумцями людей, які створили прийомні сім'ї, ще тривалий час буде актуальною. Проведення групових зустрічей є вдалою та ефективною формою підтримки прийомних батьків.

Навчання прийомних батьків. Необхідним елементом забезпечення ефективного функціонування прийомної сім'ї є неперервний процес навчання. Досвід переконує, що однією з форм посилення виховного потенціалу прийомної сім'ї є «Літня школа». Завдання «Літньої школи» визначаються відповідно до якісного складу її учасників. Форми роботи школи перш за все повинні забезпечувати для її учасників можливість вільного обміну думками, поновлення знань з виховання дітей та урегулювання взаємостосунків у сім'ї, налагодження партнерських стосунків. Позитивно зарекомендували себе такі види роботи під час проведення «Літньої школи»: тренінги; секційні заняття за віковими категоріями дітей; секційні заняття з проблем розвитку та виховання дітей; психологічні марафони; групові обговорення; арт-студія; ігротека; заходи розважального напрямку тощо [2, с. 39].

Важливо, щоб всі форми розважального напрямку були запропоновані самими учасниками школи. Створена таким чином «Літня школа» сприятиме створенню позитивної атмосфери та згуртованості всіх її учасників: прийомних батьків, соціальних працівників, дітей.

Представлення інтересів прийомних дітей та прийомних сімей. Представлення інтересів (пер. з англ. advocacy) – комплекс заходів з метою впливу на зміну рішень. Представлення інтересів за своєю суттю є процесом, орієнтованим на досягнення певних цілей, а тому відіграє важливу роль у відновленні соціальної справедливості, забезпеченні політичних і громадянських свобод, наданні права голосу, врахуванні точки зору прийомних сімей та дітей тощо.

Представлення інтересів прийомних сімей і дітей здійснюється соціальними працівниками і охоплює такі рівні: місцевої влади; громади; міжособистісний [2; 6].

Не існує універсальної моделі представлення та відстоювання інтересів: його стратегія формується в залежності від конкретних обставин. Ефективне представлення інтересів вимагає окреслення кола проблемних питань, чіткого визначення цілей і завдань, виявлення потенційних прихильників і супротивників, проведення аналізу, підготовку аргументів, мобілізації людських і матеріальних ресурсів.

Процес представлення і відстоювання інтересів може носити конфронтуючий або договірний характер. Конфронтуюче представлення інтересів спирається на дії, що виражають протилежну думку, протест, незгоду. Договірне представлення інтересів передбачає залучення всіх зацікавлених сторін і надає особливого значення консенсусу, переговорам та управлінню конфліктами. Кампанія представлення і відстоювання інтересів розробляється на основі стратегічного планування. Представництво інтересів прийомної сім'ї та прийомної дитини також регулюється відповідною угодою.

Соціальні працівники, здійснюючи супровід, уповноважені представляти інтереси прийомних дітей в установах та організаціях на підставі п. 7 Наказу Державного комітету у справах сім'ї та молоді «Про затвердження Програми «Соціальний супровід дитячих будинків сімейного типу та прийомних сімей» від 01.10.2002 року № 658 [7].

Історія життя прийомної дитини. Для забезпечення ідентичності прийомної дитини важливо скласти історію її життя. Це можна зробити у вигляді книги-альбому, де варто зібрати фотографії біологічних батьків та родичів дитини, місця її проживання до влаштування у прийомну сім'ю, малюнки, листи, короткий опис фактів з життя дитини. Матеріал, що буде розміщений в альбомі, повинен сприяти створенню повноцінної картини життя дитини і не перевантажувати її болісними спогадами про минуле під час здійснення соціального супроводу. Книга-альбом складається соціальним працівником разом із дитиною. Для забезпечення права дитини на індивідуальність необхідно підтримувати контакти з біологічною ріднею. Основними формами підтримки контактів є зустрічі, листування, телефонне спілкування тощо.

Візити без попереднього повідомлення. «Важливою формою соціальної роботи та складовою процесу моніторингу за прийомною сім'єю є окремі візити соціального працівника без попередження» [2, с. 41].

Прийомні батьки повинні усвідомити з самого початку можливість таких відвідин. Недоцільно мати постійну програму візитів без попереднього повідомлення, якщо на це немає причин. Водночас, якщо за прийомними батьками здійснюється ретельний нагляд з певних причин, вони повинні бути відомі прийомним батькам.

Розширені зустрічі по оцінці ефективності роботи прийомних батьків. Такі зустрічі проводяться один раз наприкінці року. Метою їх є аналіз та обговорення відповідності опіки прийомної дитини її потребам. Такі зустрічі можуть проводитися як на житловій площі прийомних батьків, так і в інших місцях.

На них запрошуюються соціальні працівники з супроводу конкретної прийомної сім'ї та дитини, прийомні батьки, прийомна дитина, спеціалісти, які працювали із сім'єю та дитиною, незалежний експерт. За потребою на такі зустрічі можуть приходити біологічні родичі прийомної дитини.

В ході спілкування всі учасники висловлюють свої думки щодо змін в розвитку прийомної дитини. Спільно обговорені та прийняті до вирішення питання соціальний працівник вносить як зміни в план супроводу. Результати обговорення входять в звіт, який щорічно складає соціальний працівник. Аналіз та написання звіту. Звіт є спільною роботою двох соціальних працівників, кожний з яких спочатку заповнює свою частину, а потім спільно роблять загальні висновки. Звіт щорічно подається на розгляд комісії фахівців з питань сімейних форм опіки.

Завершення перебування дитини в прийомній сім'ї. Настає час, коли дитина має піти з прийомної сім'ї. Це може статися з наступних причин:

1. Завершення терміну функціонування прийомної сім'ї (коли дитина досягає повноліття, закінчує навчання тощо).
2. Одруження прийомної дитини.
3. Реінтеграція – повернення прийомної дитини до рідних батьків (опікуна, піклувальника, усиновителя).

Таким чином, альтернативні форми сімейного влаштування дітей позбавлених батьківського піклування мають усі можливості, щоб забезпечити всесторонній гармонійний розвиток дітей, закласти основи їх повноцінної соціалізації в суспільстві через освоєння сімейних цінностей. Технології соціальної роботи з прийомними сім'ями стосуються, в основному, роботи з прийомними батьками на усіх етапах функціонування прийомних сімей. Відповідно до технологій соціальної роботи з прийомними сім'ями, основна умова успішного влаштування дитини у прийомну сім'ю вимагає логічного контакту між прийомними батьками та дитиною. Організація знайомства та входження дитини в сім'ю має певні принципи та правила. Термін від першого знайомства прийомних батьків з дитиною до повного її входження у сім'ю може тривати від двох тижнів до одного місяця.

Перспективами подальших розвідок у цьому напрямі є розробка технології соціального супроводу прийомних сімей та дитячих будинків сімейного типу.

Використана література:

1. Бевз Г. М., Тарусова Л.І. Соціальна політика держави в інтересах дитини: аналіз і концептуальна модель розбудови. *Післядипломна освіта в Україні № 2. - 2005 (7).* – К. : РОВ « Валуєва ». - 214 с.
2. Белухин Д.А. *Основы личностно-ориентированной педагогики. Курс лекций.* - Москва-Воронеж: Институт практической психологии, 2006. - 348 с.
3. Беличева С.А. *Служба социальной защиты семьи и детства.* // Педагогика. – 2005. – С. 7-8; 23-27.
4. Брускова Е.С. *Семья без родителей.* - М.: Центр развития социально-педагогических инициатив и SOS - Интернациональ, 2006. - 111 с.
5. Міхеєва О. Соціальний супровід прийомних сімей як один із видів соціально-педагогічної підтримки // Соціально-педагогічна підтримка сім'ї з дитиною : матеріали всеукр. наук.-практ. семінару, 20 березня 2014 р. — Запоріжжя : Запорізьк. нац. ун-т, 2014. — С. 48–50.
6. Створення та соціальний супровід прийомних сімей і дитячих будинків сімейного типу : навч.-метод. посіб. / авт.-упоряд.: Г. Лактіонова, Ж. Петрочко, А. Калініна та ін. — К. : Наук. світ, 2006. — 270 с.
7. Закон України «Про соціальну роботу з дітьми та молоддю» Режим доступу <http://zakon4.rada.gov.ua/laws/show/2558-14>

КОВАЛЬЧУК ОЛЬГА ВИКТОРОВНА, ЧЕРВЕНКО ОКСАНА АЛЕКСЕЕВНА.

Социальная работа с детьми, которые остались без родительской опеки: технологический аспект.

В статье раскрывается содержание социальной работы с детьми, которые остались без родительской опеки. Дается объяснение при каких условиях ребенок приобретает статус «ребенка, оставшегося без родительской опеки». Особое внимание уделяется технологии, которая применяется к этой категории, а именно социальное сопровождение и определены составляющие этого процесса. Осуществлен

анализ альтернативных форм устройства ребенка, к которым относятся приемная семья и детский дом семейного типа. Выделены противоречия, которые мешают активному внедрению семейных форм устройства. Охарактеризованы групповые и индивидуальные формы работы.

Ключевые слова: дети, оставшиеся без родительской опеки, социальное сопровождение, социальная помощь, приемная семья.

KOVALCHUK OLGA, CHERVENKO OKSANA. *Social work with children left without parental care: the technological dimension.*

The article reveals the content of social work with children left without parental care. Explains the conditions under which the child acquires status of child without parental care.» Special attention is paid to technologies, which applies to this category, namely social support and identified components of this process. The analysis of alternative forms of child devices, which include the foster family and the orphanage of family type. Highlighted contradictions that hinder active implementation of family forms of the device. Described group and individual forms of work.

Keywords: children left without parental care, social support, social assistance, foster family

УДК 364-78:342.7:349.3

Лісовець О.В.

ТЕОРЕТИЧНИЙ АНАЛІЗ ЗМІСТУ СОЦІАЛЬНО-ПРАВОВОГО ЗАХИСТУ У ДІЯЛЬНОСТІ СОЦІАЛЬНОГО ПРАЦІВНИКА

У статті визначено сутність та зміст соціально-правового захисту у практиці соціальної роботи як ключових у розумінні структури соціально-правової компетентності соціального працівника. Узагальнено різні наукові підходи до розуміння поняття «соціально-правовий захист». Охарактеризовано змістову структуру роботи соціального працівника у контексті соціально-правового захисту. Виділено основні функції та проаналізовано напрямки діяльності соціального працівника щодо соціально-правового захисту клієнтів. Виокремлені функції дозволяють уточнити та охарактеризувати структурно-компонентний склад соціально-правової компетентності, що сприятиме якісній та ефективній підготовці майбутніх соціальних працівників в умовах університетської освіти.

Ключові слова: соціальний працівник, соціально-правовий захист, функції соціально-правового захисту, соціальний омбудсмен, делінквентна поведінка, правове виховання, правова культура.

У сучасних умовах становлення і розвитку демократичної, правової держави, в умовах формування громадянського суспільства актуалізується проблема співвідношення прав і свобод особистості. Звідси зрозуміла увага науки і практики до проблеми соціального становлення особистості і питань, пов'язаних з її соціально-правовим захистом. Вирішення цієї проблеми можливе за наявності в державі соціально-правового механізму забезпечення прав і свобод людини – системи засобів і чинників, що забезпечують необхідні умови поваги до всіх основних прав і свобод людини, їх охорону, захист, відновлення порушених прав, а також формування загальної